

Захарчук І. О.,
викладач кафедри сучасних європейських мов
Буковинського державного фінансово-економічного університету

ДИНАМІКА ЗАПЕРЕЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена розгляду основних методів лінгвістичного дослідження категорії заперечення в системі англійської мови та структурі тексту. Відібрано парадигму наукових методів аналізу мовних засобів заперечення для їх комплексного опису в синхронії й діяхронії.

Ключові слова: науковий метод, парадигма, заперечення, засіб, дискурс.

Постановка завдання. Категорія заперечення в сучасному мовознавстві – об'єкт вивчення багатьох дослідників, оскільки є лінгвістичною універсалією, яка може бути виражена на різних рівнях мови. Окремі аспекти цієї проблеми розглядалися в лінгвістичній літературі й раніше, однак вона вимагає подальшої розробки. Л.В. Громоздова вивчала модальність ствердження й заперечення (2000) [4]; М.І. Стойкова – семантику заперечення (2001) [12]; О.С. Белайчук – семантику дієслів відмови/заперечення (2004) [2]; Б.А. Мантієва – заперечення в понятійній і мовній картині світу (2006) [9]; А.А. Калініна – ствердження/заперечення у функціональних типах речень (2012) [6].

На сучасному етапі нашого дослідження:

1) проаналізовано становлення афіксального заперечення в новоанглійській мові, дієслово із заперечною проклітикою в давньоанглійських текстах, полінегативне заперечення в давньоанглійській мові;

2) побудовано давньоанглійську парадигму вираження заперечення, морфологічну парадигму заперечення в середньоанглійській мові (на матеріалі «Кентерберійських оповідань» Дж. Чосера);

3) розглянуто синхронну та діяхронну площини заперечення в англійській мові;

4) досліджено дистрибуцію оператора NOT у реченні й NOT-дистрибуцію в дискурсі Дж. Чосера;

5) змодельовано парадигми вираження заперечення в давньоанглійській, середньоанглійській і новоанглійській мовах;

6) виокремлено текстотвірну функцію заперечення в новоанглійській мові (на матеріалі творів У. Шекспіра та Дж. Мільтона);

7) встановлено типологію дистрибуції оператора NOT в авторському дискурсі;

8) визначено ядерні складові давньоанглійської парадигми заперечення.

У нашому дослідженні заперечення потрактовано як мовний засіб, що вказує на відсутність зв'язку між елементами висловлювання.

Мета статті – побудова парадигми методів і визначення інструментарію дослідження заперечення в історії англійської мови для моделювання функціонально-семантичної парадигми як вербалізатора концепту заперечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методи дослідження заперечення передбачають аналіз становлення засобів

вираження заперечення, їх розвиток у синхронному та діяхронному аспектах, моделювання ФСП заперечення й установлення тенденції розвитку окремих засобів вираження заперечення в історії англійської мови.

Метод у мовознавстві, за словами Ю.С. Степанова, – це сукупність теоретичних установок, методик дослідження мови, які пов'язані з певною лінгвістичною теорією й із загальною методологією, а також окремі прийоми, які спираються на певні теоретичні установки як технічні засоби для дослідження того чи іншого аспекту мови [8, с. 2697]. Тоді як О.С. Ахманова вбачає в методі сукупність методів, які використовуються в дослідженні мови [1, с. 232]. Замість сукупності методів, В.А. Звєгінцев пропонує назвати їх сукупністю робочих прийомів, об'єднаних будь-яким загальним принципом, який використовується в лінгвістиці для виконання дослідницьких завдань [5, с. 89]. Ми трактуємо метод як сукупність або систему процедур аналізу мовних явищ, яка передбачає їх тлумачення й пояснення.

Лінгвістичне дослідження заперечення в синхронії та діяхронії розпочинається з установлення витоків мовних засобів заперечення. Для цього необхідно провести їх історичний аналіз, застосування якого дасть змогу з'ясувати закономірності розвитку категорії заперечення та її засобів в англійській мові.

Порівняльно-історичний метод зумовлює встановлення етимології слів. За словами О.О. Селіванової, етимологія – це: 1) розділ порівняльно-історичного мовознавства, що вивчає походження й історичну мотивацію слова, реконструює його давній звуковий, морфемний склад, граматичну та семантичну природу; 2) історична похідність слова, його місце в давній системі семантико-словотвірних і граматичних зв'язків [11, с. 146].

Як видно із таблиці 1, більшість мовних засобів заперечення (*naught, naughty, neither, neither, never, no, none*) походять від *ne* та *na*, які в сучасній англійській мові мають відповідники *not, no, never* і найповніше виражають заперечення в реченні.

Важливим кроком є фреймовий аналіз маркерів заперечення на парадигматичному рівні. Передусім визначимо поняття «фрейм». За словами Ж.В. Ніконові, фрейм є принципом репрезентації досвідчених когнітивних знань людини, який об'єднує галузь когнітивного та мовного у процесі вербалізації інтенціонального змісту. Фрейм є змістовим каркасом майбутнього висловлювання [10, с. 19–20]. Фреймовий аналіз мовних активів є двохрівневим:

1) на парадигматичному рівні мови: виявлення фрейму мовленнєвого акту за допомогою встановлення його номінатора в національній мові й моделювання інваріантної фреймової структури типу мовленнєвого акту на основі компонентного та валентного аналізу його номінатора з урахуванням широкого культурологічного контексту;

2) на синтагматичному рівні мови: а) як виявлення інваріантних і термінальних вузлів фреймової структури (субфре-

Етимологія мовних засобів заперечення

№ з/п	Мовний засіб заперечення	Частина мови	Початкова форма	Відповідник у сучасній англійській мові
1	naught	іменник	nawiht	nothing
			na	no
2	naught	прикметник	naughty	needy, having nothing
			nawiht	nothing
3	neither	сполучник	nawþer	not of two
			na + hwæþer	no + which of two
4	never	прислівник	næfre	never
			ne	not, no
5	no	частка	na	no, never, not at all
			ne + a	not, no + ever

Таблиця 2

Відсоткове співвідношення заперечних лексем д.-а., с.-а. та р.-н.-а. мови в діахронічному розвитку

№ з/п	Маркер (д.-а. - с.-а. - р.-н.-а.)	Кількість	VII–XI ст.	Кількість	XI–XIV ст.	Кількість	XIV–XVII ст.
1	ne - nat - not	459	65,75%	465	48,38%	835	53,38%
2	no / no / no	54	7,73%	464	25,34%	293	18,73%
3	næfre - never / nevere -never	14	2,0%	303	16,54%	70	4,47%

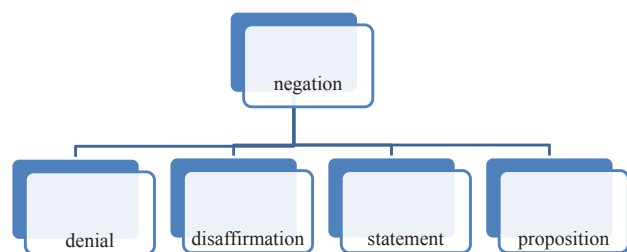

Рис. 1. Заперечення в системі англійської мови

ймів) мовленнєвого акту в дискурсі; б) як розкриття концептуального наповнення слотів фрейму мовленнєвого акту в дискурсі з урахуванням структури динамічного фрейму мовопородження; в) як виявлення специфічних для мовленнєвого акту засобів вираження в дискурсі у світлі прототипічної структури мовленнєвого акту [10, с. 27].

Фреймовий аналіз засобів заперечення доцільно провести на парадигматичному рівні у трьох періодах англійської мови та сформувані парадигму заперечення в давньоанглійській, середньоанглійській і новоанглійській мовах.

1) давньоанглійська парадигма заперечення включає таке: афікси із заперечним значенням: *wan-, un-, mis-, for-, wip-, gain-, -laes*; заперечну частку *ne*; моно– та полінегативні речення;

2) середньоанглійська парадигма заперечення об'єднує таке: афікси із заперечним значенням: *un-, mis-, for-, -laes*; заперечні частки *not/nat, no, ne*; заперечні займенники *nothyng, noon, noone, none*; заперечні прислівники *nowher, never, nevere*; моно– та полінегативні речення;

3) новоанглійська парадигма заперечення складається з афіксів із заперечним значенням *in-, in- (il-, ir-, im-), a-, dis-, mis-, re-, de-, counter- (contr-), anti-, pseudo-, mal-, non-, -false, -less*; заперечних часток *not (n't), no*; заперечних займенників *no one, none, nobody, nothyng*; заперечного сполучника *neither nor*; заперечних прислівників *never, nowhere, rarely, hardly*; моно– та полінегативних речень.

Для тексту характерні не лише парадигматичні відношення, а й синтагматичні. За словами М.П. Кочергана, синтагма-

тичні відношення – це відношення одиниць, розташованих лінійно; це здатність мовних елементів поєднуватися [7, с. 212]. На відміну від парадигматичних відношень, які є вертикальними, синтагматичні називають горизонтальними, оскільки вони завжди реалізуються між одиницями, які розташовуються одна за одною. Синтагматика – це система закономірного з'єднання (зчеплення, поєднання) одиниць і категорій мови у процесі їх мовного функціонування [3, с. 215].

Відповідно до належності маркера заперечення певному членові речення, розрізняють загальне (виражає розподіл понять між підметом і присудком, інакше кажучи, воно показує поняття щодо підмета в заперечній формі; присудок завжди виражений у заперечній формі (крім речень англійської мови, у яких уживаються заперечні займенники, прислівники, а також заперечні сполучники)) [13, с. 83] і часткове заперечення (заперечення, при якому заперечується лише один із значимих членів речення) [13, с. 93]. Пор.: *He could not lose himself, but went about his Father's business. What he meant I mused* (J. Milton "Paradise Regained", Part 2, 97–98) → *But thou, Infernal Serpent! shalt not long rule in the clouds. Like an autumnal star* (J. Milton "Paradise Regained", Part 4, 617–618): заперечення дії людини (загальне заперечення) → заперечення тривалості дії (часткове заперечення обставини часу).

Комплексний аналіз категорії заперечення та її засобів вираження неможливий без дослідження й опису лексем, які вербалізують поняття "negation" в англійській мові. Семантичний аналіз засобів заперечення полягає в дослідженні та вибірці лексичних одиниць на основі їх семантичного значення:

Лексико-семантичне поле "negation" у системі англійської мови вербалізується такими основними лексемами: *denial, disaffirmation, statement, proposition*. Проте не всі елементи пов'язані між собою. Наприклад, лексеми *denial* і *disaffirmation* мають заперечне значення. Їх протичленами є лексеми *statement* і *proposition*, які мають стверджувальне значення.

Для отримання об'єктивних кількісних даних щодо вживання вище згаданих засобів заперечення у структурі текстів трьох періодів англійської мови, необхідно застосувати елементи квантитативного аналізу. Вони необхідні в дослідженні для

підтвердження або визначення домінуючих засобів вираження заперечення в діахронії та для підтвердження або заперечення результатів якісного аналізу.

Уживання заперечної частки у структурі текстів будь якого періоду є найчастотнішим (давньоанглійська – *ne* (459); середньоанглійська – *not/nat* (465), новоанглійська – *not* (835)).

Висновки. Відібрано парадигму методів дослідження мовних засобів заперечення, яка охоплює порівняльно-історичний, парадигматичний, синтагматичний, семантичний, фреймовий та елементи квантитативного аналізу мовних засобів заперечення в системі англійської мови й структури тексту.

Завдяки порівняльно-історичному аналізу доведено становлення та динамічний розвиток категорії заперечення і її мовних засобів. У процесі історичного розвитку мови мають здатність змінювати одну систему заперечення на іншу в циклічному розвитку, який виявляється в тому, що морфологічно ослаблене з певних причин первинне заперечення стає функціонально недостатнім, через що підсилюється іншим словом, яке з часом переймає функції заперечення, проте саме може зазнавати такого самого регресивного розвитку, як і первинне заперечення. Особливості функціонування мовних засобів заперечення в англійських текстах різних історичних періодів виявлено завдяки синтагматичному аналізу. Здійснено опис граматичних характеристик заперечення, розкрито семантичні й синтаксичні аспекти заперечення, тобто яке семантичне значення мають окремі заперечні засоби та заперечення загалом, а також виділено синтаксичні функції характерні для мовних заперечних засобів у реченні. Виокремлено мовні одиниці, які виражають заперечення, а також основні лексеми, які вербалізують поняття заперечення (*denial, disaffirmation, statement, proposition*). Квантитативний аналіз визначив активність конститuentів ЛСП заперечення у трьох історичних періодах англійської мови, а також кількісне співвідношення маркерів заперечення. Установлено, що найпродуктивнішим типом граматичної реалізації заперечення є його вираження за допомогою частки.

Перспективами подальшого дослідження є виокремлення й опис домінуючого методу аналізу в кожному періоді англійської мови.

Література:

1. Ахманова О.С. Основы компонентного анализа : учеб. пособ. / О.С. Ахманова ; под ред. Э.М. Медниковой. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1969 – 98 с.
2. Белайчук О.С. Типологически релевантные особенности концепта отказа/отрицания в английском и шведском языках : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / О.С. Белайчук. – М., 2004. – 311 с.
3. Головин Б.Н. Введение в языкознание / Б.Н. Головин. – М. : Высшая школа, 1977. – 312 с.

4. Громоздова Л.В. Модальность утверждения и отрицания в английском и русском языках : Лингвопрагматический аспект : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Л.В. Громоздова. – Краснодар, 2000. – 227 с.
5. Звегинцев В.А. Очерки по общему языкознанию / В.А. Звегинцев. – М. : Либроком, 2009. – 384 с.
6. Калинина А.А. Категория утверждения/отрицания в функциональных типах предложений в современном русском языке : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / А.А. Калинина. – М., 2011. – 546 с.
7. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : [підручник] / М.П. Кочерган. – 2-е вид., випр. і допов. – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 464 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / главный редактор В.Н. Ярцева. – М. : Директмедиа Паблишинг, 2008. – 5987 с.
9. Мантыева Б.А. Отрицание в понятийной и языковой картине мира в личностном и художественном дискурсе : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Б.А. Мантыева. – М., 2006. – 187 с.
10. Никонова Ж.В. Фреймовый анализ речевых актов (на материале современного немецкого языка) : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ж.В. Никонова. – Нижний Новгород, 2009. – 41 с.
11. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: [термінологічна енциклопедія] / О.О. Селиванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
12. Стойкова М.И. Семантика и функционирование категории отрицания, выраженной формальным показателем *Ne*: В русском языке в зеркале болгарского : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / М.И. Стойкова. – М., 2001. – 136 с.
13. Iyeiri Y. Aspects of English Negation / Y. Iyeiri. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2005 – 233 p.

Захарчук И. А. Динамика отрицания в английском языке: методы исследования

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению основных методов лингвистического исследования категории отрицания в системе английского языка и структуре текста. Отобрано парадигму научных методов анализа языковых средств выражения отрицания для их комплексного описания в синхронии и диахронии.

Ключевые слова: научный метод, парадигма, отрицание, средство, дискурс.

Zakharchuk I. Dynamics of negation in English: methods of research

Summary. The article is focused on the basic methods of linguistic research of the category of negation in the English language system and the structure of the text. The paradigm of scientific methods of analysis of the negation language means is selected for their complex description in synchrony and diachrony.

Key words: scientific method, paradigm, negation, means, discourse.